

КАНТ ПРО ПСИХОЛОГІЮ ЯК МЕТАФІЗИЧНУ ДОКТРИНУ: МОЖЛИВОСТІ І МЕЖІ

У статті досліджуються особливості взаємозв'язку психології і метафізики у критичній філософії Канта. З цією метою аналізується інтерпретація Кантом метафізики Вольфа і його школи, зокрема розглядаються критичні аргументи Канта щодо спекулятивного методу "шкільної" (догматичної) німецької метафізики. У цьому контексті досліджується місце і роль психології і антропології в новому метафізичному дискурсі, який був запропонований Кантом в "Критиці чистого розуму". Аналізується рецепція критичної метафізики Канта, демонструється продуктивність кантової моделі метафізики для сучасної філософії.

Ключові слова: Кант, Вольф, Просвітництво, критична філософія, неокантіанство, досвід, спекулятивний метод, догматична філософія, емпірична і раціональна психологія, онтологія, антропологія.

Відомо, що для формування власної філософської позиції Канту знадобились роки, навіть десятиліття. З часом йому вдалося вийти на такий рівень філософування, який засвідчив появу на європейському інтелектуальному небосхилі нової зірки, яка по новому висвітлила як старі, так і нові філософські проблеми. І сила цього осяяння зберігається до тепер.

Кант розпочав своє філософування як викладач майже всіх дисциплін, що входили до складу метафізики. У продовж тривалого часу його розуміння загальної структури, принципів і навіть змісту метафізики, мало чим відрізнялось від вольфівського, на той час загальноприйнятого для більшості викладачів німецьких протестантських університетів, Про це цікаво пише М.Вундт, знаний дослідник кантівської філософії, її генези [17].

Кантові пошуки власних інтелектуальних шляхів співпали з найцікавішими дебатами щодо природи і змісту основних концептів тогочасної філософії, їхнього зв'язку з природознавством, метафізикою, етикою і психологією. До вивчення цих непростих проблем долучився і молодий Кант. На погляд сучасної американської дослідниці К.Серк – Гансена, "ранній Кант" (1740 – 1750 – х рр.) надавав виняткового значення пошукам відповіді на три взаємопов'язаних питання: "(I) які базові засади природної філософії мають математичну чи метафізичну природу? (II) яким мусить бути метод філософії? (III) який статус аристотелівських категорій, і чи вони належать до сфери логіки або метафізики?" [15, р. 11]. Відомо, що для Канта образ філософії і метафізики впродовж тривалого часу багато в чому залежав від інтелектуальної "оптики" Вольфа і його школи, основні ідеї якої він засвоїв під час навчання в Кенігсберському університеті. Ця ситуація почала змінюватись під впливом скептичного філософування Д.Г'юма, з працями якого Кант познайомився пізніше, десь у 1750 - рр. І все ж, значення метафізики, всіх її частин

для Канта завжди було вельми вагомим. Свідченням цьому є його лекцій з метафізики, де він, наприклад, зазначає: "Метафізика це дух філософії... Вона очищує наші буденні концепти і тим самим надає нам сили бути спроможними розуміти всі науки. Вона є найважливішою культурою людського розуму" [9, s.940].

Метою нашої студії є з'ясування Кантових візій щодо метафізики, а також розуміння німецьким філософом місця і ролі психологічних дисциплін у складі "нової" метафізики, яку він почав розробляти у працях і лекціях критичного періоду свого філософування.

Кантівська трансцендентальна філософія постала як потужне, внутрішнє переосмислення вольфівської метафізики. За великим рахунком це була критика, що розгорталась у стінах школи, а не зовні, так би мовити з позицій якоїсь принципово іншої філософської доктрини. На цю обставину кантівського філософування звернув увагу відомий фундатор "нового критицизму" А.Ріль. Його позиція полягала в тому, що в "передісторії кантівського критицизму філософія Вольфа повинна отримати більш вагоме місце, аніж це зазвичай вважається. У жодному разі Кант не ставиться до Вольфа виключно критично... Широкий вплив Вольфа та його школи розповсюджувався на всі періоди філософського розвитку Канта... Кант завжди зберігав строге поняття філософії як системи чистого пізнання на засадах розуму, що завжди було у нього перед очима... Уявлення про Канта як противника вольфівської шкільної філософії потребує виправлення" [13, s.162].

Питання пов'язані із з'ясуванням ролі найближчого інтелектуального середовища, в якому відбувалось становлення Кантової філософії, її основних ідей і принципів, все частіше стають предметом дослідження багатьох сучасних авторів. Про це пишуть, зокрема, такі відомі фахівці з кантівського критицизму як Г.Патон, Г.Енгфер, Г.Флешауер, Н.Гінскій, М.Лозонській та ін. Так, М.Лозонський переконаний в тому, що Кант завжди відчував залежність від Вольфової тематизації основних проблем філософії. Дослідник зазначає, що не дивлячись на певні застереження стосовно глибини і масштабу цієї залежності, ми все ж можемо зробити наступний висновок: "Звичайно, більшу частину філософії Канта можна позначити як реакцію на філософію Вольфа. Слід вважати правильною думку, що потужний розум Канта з максимальною силою і з самого початку переосмислює філософію Ляйбніца, але в інтерпретації саме Вольфа" [10, p.195].

Дещо іншої позиції дотримувався відомий американський дослідник кантівської думки Г.Патон. Для нього Кантова філософія виявила свою позірну залежність від вольфівської школи. І це особливо стосується власне етапу критичного переосмислення Кантом основних засад свого філософування, що призвело до того, що вольфівській філософії було відмовлено у "праві на істинність". Це з необхідністю штовхало до де-струкції її "основ і, так би мовити, до її внутрішнього занепаду" [12, p. 73] Хоча, звичайно, не треба спрощувати цю ситуацію, оскільки

зовнішні поштовхи для розробки системи критичних аргументів на адресу догматичної філософії Кант відчував і з боку Д.Г'юма.

Починаючи з середини 1760 – х рр., поступово, але неухильно зростає критичне ставлення Канта до "шкільної" німецької метафізики, особливо до її спекулятивного методу. Однак це не означає, що філософ заперечує метафізику, позбавляє її права бути важливою цариною людського пізнання. Отож таке своєрідне визнання метафізики ми зустрічаємо не лише на початку наукової і філософської діяльності Канта, а й у "пізніх" текстах маститого професора. Так у лекціях з метафізики, які Кант читав у передостанньому в своїй академічній кар'єрі учбовому році (1794/1795 – х рр.), він цілком позитивно поціновує ту схему, структуру метафізики, яка була репрезентована "школою Вольфа": "Метафізика є загальна система чистої філософії і вона з необхідністю відрізняється від усіх емпіричних пізнань, а також відокремлена від чистої математики, - метафізика є чисто розумове пізнання концептів мислення"[9, s.945]. Далі Кант уточнює своє розуміння обширу і завдань метафізики, пов'язуючи її зі своєю критичною філософією: "Метафізика чи чисте раціональне пізнання ділиться на дві головні секції: I. Трансцендентальна метафізика або та частина метафізики, яка демонструє базові концепти, що розкриваються як апіорні об'єкти, які можуть бути дані: це система метафізичного пізнання, яка має назву онтології і котра ґрунтується на розгляді засад, згідно з якими всі прості концепти містяться в ньому (метафізичному пізнанні. – В.К.), наприклад, величина, якість, причина, наслідок та ін. II. Власне метафізика, - така назва застосовується до предметів безпосередньо: ці предмети є (а) всі чуттєві і відтак (1) система має відношення до внутрішнього відчуття або душі. Наразі головною доктриною душі є раціональна психологія (*psychologia rationalis*); (2) чи предметів зовнішнього відчуття, тобто доктрини тіла – раціональна фізика (*physica rationalis*); (B) або це предмети тільки розуму, тобто, ідеї (*ideae*) чи звичайні концепти розсудку = пізнання, предмети якого не можуть бути даними. Вони є об'єктами умоглядного пізнання і репрезентовані 1) раціональною космологією (*cosmologia rationalis*), чи космологією чистого розуму і 2) раціональною чи природною теологією (*theologia rationalis vel naturalis*)" [9, s. 956]. Кант зазначає, що не дивлячись на недолугість догматичної метафізики, вона все ще має силу як певна *проблемна сфера* людського розуму. Філософ твердо переконаний, що питання, які постають у цій сфері потребують свого нагального вирішення. Однак це може відбутися тоді, коли ми усвідомимо *не можливість* віднаходження відповідей на метафізичні питання за умов нашої апеляції до спекулятивного методу, основною ознакою якого є саме те, що для Канта є найбільш неприйнятним – послідовне забуття людського досвіду. Спекулятивний метод діє як алгоритм чистого розуму, що має вельми сумні наслідки – не критичне сприйняття результатів пізнання – як істинного знання про "вищі", доконечні сутності – світ, душу і Бога.

Вочевидь кенігсберзький філософ демонструє чудове розуміння тих нових обставин, в яких опинилась традиційна метафізика, особливо

після новаторських досліджень Д.Г'юма, а також його власних критичних студій. Як свідчать лекції кенігсберського професора однією з важливих проблем для нього було встановити місце і значення теологічного розуму у загальній структурі метафізики. Щодо цього питання, то у своїх лекціях він зазначав: "Метафізика включає до свого складу: 1) антропологію; 2) фізику; 3) онтологію (і це найголовніше); 4) походження всіх речей: Бог і світ. Таким чином, теологія – остання засада реального. І це найвища метафізика, бо вона розглядає реальні основи"[9, s. 911].

Отож, що ж залишається від метафізики, якщо кантівська критика унеможливує її існування в традиційних вимірах? Виявляється, що окрім метафізики природи і свободи, про які неодноразово заявляв філософ і проекти яких він власне втілював у своїх працях, Кант мав ще один, на жаль не втілений ним власноруч намір – створення так званої критичної чи трансцендентальної метафізики. Як свідчать листи і нотатки філософа цей новий різновид метафізики вимальовувався йому в образі певної онтології. Про наявність такої моделі метафізики свідчать також лекції з онтології, що їх філософ читав у різні роки [8, s.7 – 39, 183 – 192, 461 – 524, 947 – 962]. Чи не було це єдиною *можливістю* реабілітації тих питань, які, на тверде переконання Канта, в межах догматичної метафізики стали *неможливими*, оскільки як самі ці питання, так і, головне, відповіді на них зазвичай шукались на непевних шляхах спекуляції і зверхнього ставлення до досвіду.

До певної міри оце нове, критичне розуміння метафізики, мало велими цікаве продовження у ХХ ст. У цьому контексті доречно згадати хоча б декілька проектів "нової метафізики", творці яких свідомо відштовхувались від кантівської позиції. Одним з перших, хто усвідомив значення кантівського філософування для формування нового погляду на метафізичну проблематику був відомий німецький філософ, фундатор "критичної онтології" Н.Гартман. Саме він запропонував свій варіант онтології, яка замість догматичного вчення про трансцендентні виміри сущого, повинна була стати "метафізикою проблем". Слід підкреслити, що його підхід до метафізики дещо відрізнявся від кантівського, хоча ця відмінність ніколи не була радикальною. Це значною мірою зумовлювалось тим, що філософський вишкіл Гартман пройшов у П.Наторпа і Г.Когена – родоначальників марбургського неокантіанства.

Своє концептуальний виклад "критичної онтології як нової метафізики" Гартман розпочав із чіткого виокремлення різних типів метафізики. Певною мірою цю типологію можна розглядати як переосмислення Кантової трансцендентальної філософа, зокрема її метафізичних конотацій. Отож своє розуміння природи метафізики Гартман виклав у своїх "Основні риси метафізики пізнання"(1925), де продемонстрований концептуальний рух від неокантіанських (логіко – гносеологічних) візій метафізики, до її розуміння як критичної онтології. Свій аналіз онтологічної проблематики Гартман починає з виокремлення трьох можливих типів метафізики: по – перше – так званої традиційної метафізики "царин чи сфер" (Gebietsmetaphysik), яка складається з онтології, космології, пси-

хології, теології; по – друге – спекулятивної метафізики, яка після нищівної критики Канта була позбавлена не тільки легітимного поділу на традиційні сфери, а й взагалі – права на законне існування: "Метафізика як спекуляція після Канта вважається чимось неможливим і цілковито паралізованим явищем" [2, s.12]. І нарешті – третій тип – це метафізика проблем (Metaphysik der Probleme), яка опікується критичним (а не догматичним) осмисленням апорій, з якими зіштовхується людський розум у своєму пізнанні суцього, світу, природи й історії. Гартман впевнений в тому, що кантівська критика догматичної (спекулятивної за своїм пафосом і, головне – методом) метафізики багато в чому мала рацію. Але з часом стало очевидним, що "метафізична теорія, яка повернула критику проти самої себе в цілому була лише лозунгом деякого комплексу проблем. Її спекулятивна ексцентричність стала її помилкою, але на загал вона була в небезпечних пошуках межі самодостатніх, чистих понять і в цьому вона не помилялась, бо це відповідало природі її проблем, не дивлячись на те, що самі ці проблеми не знаходяться повністю в розпорядженні розуму. Є проблеми до яких не можливо ставитись як заманеться, оскільки в них завжди залишається щось нез'ясоване, якийсь залишок, щось непроглядне, ірраціональне"[2, s.12]. Отож "метафізичні проблеми" стосуються того "нез'ясованого, непроглядного залишку" (що дуже нагадує кантівську річ в собі), який завжди потребує свого осмислення, теоретичного прояснення з метою "зменшення" цієї нез'ясованості: "Якщо метафізичні передумови речей не підлягають повному знищенню, то належить переступати цей не знищений залишок, до якого долучена метафізика, беручи його до уваги як вічний "X""[2, s.128].

Звернення до метафізичної проблематики притаманне також не менш відому метру неокантіанства, одному з засновників баденської школи, Г.Рікерт. Метафізичний "поворот" особливо відчутний в його працях, що з'явились на початку 1930 – х рр. Ці "пізні" доробки провідного неокантіанця засвідчили певну зміну традиційних "антиметафізичних" постулатів баденської школи. Наприклад, таке "оновлення" неокантіанських засад ми спостерігаємо у одному з останніх трактатів Рікєрта, - "Логіка предикату і проблема онтології"(1930). В цій праці проводиться демаркація між двома різновидами концептуалізації буття:1) логіко – гносеологічною доктриною; 2) вченням про буття, що постає в шатах онтології. Якщо в межах першої концептуалізації ми маємо справу з тлумаченням буття як предикату пізнання і "логічної копули" нашої думки, то друга модель націлює на розкриття буття як загального визначення предметності: "Як тільки ми приймемо до уваги те, що в онтології ми маємо справу з тими видами буття котрі формують предикати пізнання, а не лише тільки інтелектуальну форму, тоді й завдання цієї дисципліни більше не співпадають з тими завданнями, котрі постають перед метафізикою. Відтак, сфера онтології, принаймні з урахуванням слововжитку до якого ми звикли, більш універсальна, аніж "метафізика", оскільки остання є наукою, що як за назвою, так і підходами завжди є наукою про

особливий вид буття, яке ми позначаємо найрізноманітнішими іменами: "трансцендентна дійсність" або ж "буття само по собі", чи "істинно суще", або ж, найкраще всього грецькою мовою "ontos on". Метафізика потребує отакого "над – суцього", трансцендентного буття; вона рухається вперед чи, як зазвичай кажуть, до "сутності" світу, яка розташована по той бік видимості"[14, s.164]. У цьому трансцендентному вимірі буття, чим займається метафізика, ми в кращому разі можемо претендувати на певні світоглядні (Weltanschauungen) системи (ціннісно фундовані), а не на науково – значущі судження. Відтак, за Рікертом, на противагу традиційній метафізиці, сучасна онтологія мусить бути науковою доктриною, що бере на себе функцію "першопредикату світу" як форми пізнання. Причому ці онтологічні форми пізнання повинні відповідати не засадам формальної логіки, а вимогам кантівської трансцендентальної логіки. Саме кантівська "філософська логіка", згідно Рікерт, уможливило перспективу пізнання світу, оскільки трансцендентальні категорії і є той "логос", який для нас, як суб'єктів пізнання виконує роль першопочатку *нашого* світу.

У 1920 – х р. М.Гайдеггер здійснив власну масштабну інтерпретацію "Критики чистого розуму", що уможливило йому зробити певні висновки, а саме: 1) трансцендентальна філософія не є суцільним запереченням старої метафізики; 2) скоріш за все, кантівський проект теоретичної філософії постав як своєрідний розвиток метафізичних ідей німецького раціоналізму, і, навіть, ширше – здобутків усієї попередньої європейської філософії. Більше того, перша "Критика" у певному сенсі є нічим іншим як системою основоположень для метафізики науки, бо саме в цій "Критиці" розглядаються ті проблеми, навколо яких точилась гостра боротьба в тогочасній філософії і науці. Але кантівська критична філософія не лише активно долучилась до цієї полеміки, вона по новому визначила зміст тих питань, які становили осердя цих дискусій. Як вважає Гайдеггер, цими старими (і водночас новими) питаннями, якими переймався Кант у своїй першій "Критиці" були проблеми традиційної метафізики – це, власне, природа самої метафізики, можливості її існування; метафізика як основа і водночас форма науки. З іншого боку, кантівська критика привернула увагу ще й до іншого питання: що являє собою метафізика як центральна частина самої філософії, і в чому полягає її пізнання? Що це за пізнання, які його форми і межі? [4, s. 9 –17]. Гайдеггер вважав, що Кант шукав не якусь нову "філософсько – догматичну метафізику", оскільки остання була скомпрометована спекуляціями Вольфа та представниками його школи. На справді, засновника трансцендентальної філософії цікавила "метафізика в межах наукового розуму = онтологія, і лише в цьому сенсі він її використовував" [3, s. 7]. Така націленість на наукові взірці дослідження суцього (відомо як високо поцінував Кант фізику і методологію І.Ньютона) унеможливлювала для нього позитивне сприйняття будь – яких містичних чи занадто спекулятивних варіантів метафізичного пізнання. Як зазначає Гайдеггер, кантівська позиція полягала в тому, що "метафізика не приховується в атмо-

сфері теософії й окультизму, її єдиним елементом є строгість і льодяні, холодні концепти" [4, s.7]. Отож, за Гайдеггером, кантівська філософія цілком відповідає цим "холодним" настановам: "Трансцендентальна філософія = онтологія *res extensa* і *res cogitans*. Метафізика природи. Метафізика звичаїв" [3, s. 7].

Що ж, власне, означає оце повернення до кантівських метафізичних ідей, повернення, яке ми спостерігаємо в 1920 – 1930 – х р.? Своєрідну відповідь на це питання ми подибуємо у Г.Мартіна, визнаного інтерпретатора кантівської філософії. Мартін запропонував враховувати історію рецепції кантівської філософії впродовж XIX – XX ст. як важливу методологічну передумову розкриття різних етапів осмислення її проблематики, зокрема метафізичних питань. Наразі Мартін виокрем три етапи чи періоди такої рецепції: перший етап пов'язаний з німецьким спекулятивним ідеалізмом; другий – увиразнюється різними варіантами неокантіанського трансценденталізму. Для цих періодів (особливо другого), характерним є негативне ставлення до будь – яких натяків на метафізичні (онтологічні) чинники кантівського філософування. Ситуація змінюється, вважає Г.Мартін, на початку 1920 – х рр., коли розпочався і продовжується до тепер власне третій етап усвідомлення ролі кантівської метафізики, етап, який фахівець називає сучасною онтологічною інтерпретацією. Позиція Мартіна цікава тим, що він акцентує увагу на онтологічному, а не психологічному чи теологічному тлумаченні кантівського метафізичного розмислу. Згідно з Мартіном, ""Критика чистого розуму" це не тільки теорія математичного природознавства; принаймні, в тій же мірі, це й онтологія"[11, p.V]. Відтак, на переконання Мартіна, пошуки онтологічних засад трансцендентального ідеалізму стали ознакою нового, сучасного погляду на філософію Канта.

Кантівському тлумаченні метафізики має певне відношення до його розуміння значення і місця емпіричної і раціональної психології як метафізичних доктрин про людину, її душу і дух. Справа в тому, що ці дисципліни також розглядались Кантом під кутом зору їхньої спроможності встановити основні визначення душі, її існування, сили і здатності до чуттєвості, оцінки і пізнання.

Хоча у тогочасній європейській філософії і науці (але за межами академічного, університетського дискурсу) відбувається те, про що мріяв Кант, а саме, поступове відокремлення психології від метафізики. Цей рух набрав особливої сили в середовищі британського емпіризму, де під впливом філософського скептицизму Д.Г'юма, а також шотландської школи "здорового глузду" розпочались нові наукові розробки з людської душі на засадах "асоціативної психології". Відомо, що процес становлення психології як природничо – наукової дисципліни розтягся на тривалий час і завершився десь у другій пол. XIX ст. створенням різних течій і шкіл експериментальної психології.

Про ці зміни свідчить, наприклад, учбовий план на 1764/1765 навчальний рік. Хоча Кант, як і раніше розпочинає свій курс метафізики з емпіричної психології, однак, наголоси він робить вже дещо інші [5, s. 303 –

315]. По – перше, він все більше стверджується у своєму переконанні щодо досвідного характеру емпіричної психології. Для німецького філософа емпірична психологія перш за все зосереджується на аналітиці людської душі, її проявам, здібностям і творчим силам. В одній із своїх рукописних нотаток Кант зазначає, що для цієї дисципліни людина постає як "мисляча істота, що і є наша душа" [8, s.222]. Зрештою емпірична психологія визначається філософом як доктрина про людину ("одушевлену істоту"), що ґрунтується на внутрішньому досвіді: "Емпірична психологія є пізнання предметів внутрішнього почуття як таких, що даються у досвіді" [8, s. 222]. Особливий наголос Кант робить на тому, що емпірична психологія не ставить за мету встановити за яких умов душа з'являється як окрема сутність і як вона інкорпорується в тіло людину, - емпіричну психологію цікавить те, яким чином *душа функціонує в тілі*, і чим вона відрізняється від тілесних речей, емпіричного світу: "Емпірична психологія не має у своєму розпорядженні ніяких емпіричних умов тези про душу, а має тільки емпіричне поняття самої душі, а також все те, що необхідно задля розрізнення її від усього іншого" [7, s.187] Кант з деяким ваганням і пересторогою зараховує емпіричну психологію до складу метафізики, витлумачуючи її як початковий рівень пізнання душі, що тяжіє до методів дослідження характерних для емпіричної фізики: "Отож, психологія є фізіологія внутрішньої чуттєвості чи мислячих сутностей, так як фізика – фізіологія зовнішньої чуттєвості чи тілесних сутностей"[8, s. 222].

Позаяк, однак на всіх етапах свого філософування Кант зберігав за емпіричною психологією статус метафізичної науки, хоча і з деякими застереженнями. По – друге, кенігсберзький професор завжди підкреслював обмежений методологічний характер емпіричної психології. На його думку, ця дисципліна зорієнтована на використання дескриптивних методів, що надають можливість досліджувати лише елементарні факти і зв'язки внутрішнього досвіду людини. При цьому емпірична психологія не займається питаннями про існування душі, її взаємодію з тілом. Отож, вирішенням цих питань займалася вже інша, більш "вагома" частина метафізики – раціональна психологія, засади якої філософ піддав критиці в "Критиці чистого розуму".

З часом у Канта посилюються критика пізнавальних можливостей не лише раціональної, а й емпіричної психології, про що свідчать навчальні програми, які, за тогочасною академічною традицією оприлюднювались досить регулярно. Німецький філософ вважає не доречним віднесення емпіричної психології до складу метафізики, про це свідчать його лекційні курси 1780 – 1790 – х рр. Так в курсі з метафізики Кант дещо іронічно зазначає: "Причина за якою емпірична психологія була віднесена до метафізики, здається, полягала в тому, що напевно не знали, що таке метафізика, хоча розмови про неї точаться довгенько... Друга причина була, імовірно, та, що емпіричне вчення про явища душі не приведені в систему...Якби вона (емпірична психологія. – В.К.) була такою ж великою як емпірична фізика, то вона, внаслідок свого обсягу,

також відділилась би від метафізики" [8, s. 223]. Підстави кантівської критики очевидні – емпіричний статус психології не відповідає розумінню метафізики як доктрини спекулятивного розуму, розумінню, яке саме в цей період стало для нього вельми проблематичним. З іншого боку, викликає певні сумні кантівське твердження щодо бідності емпіричної психології, оскільки відомо якими розлогими були тогочасні трактати з цієї дисципліни, досить згадати хоча б того ж таки Вольфа. Мабуть причина цієї зневаги полягала в іншому – узагальнення емпіричної психології вже не відповідали вимогам ані тієї метафізики, яка домінувала в цей час, - ані критеріям модерної (класичної) науковості, які передбачали не просто звернення до внутрішнього досвіду, а перш за все до його обґрунтування на твердих засадах експерименту. Всього цього, на переконання Канта, суттєво бракувало емпіричній психології не дивлячись на її "потуги" довести зворотне.

Слід підкреслити, що з'ясування кантівського ставлення до тогочасних психологічних доктрин перебуває у центрі сучасних кантознавчих досліджень. Так, ґрунтовно вивчивши кантівські матеріали з емпіричної психології, сучасний дослідник П. Фрірсон дійшов висновку, що "ця психологія є цілком детерміністичною, як і каузальністю, що її вивчає біологія... Емпірична психологія Канта описує особливості нашої тваринної природи" [1, p. 31). Як зазначає автор, не дивлячись на критику емпіричної психології, Кант ніколи повністю не відмовлявся від думки, що психологія дає важливий матеріал для кращого розуміння емпіричних умов людських вчинків і дій. У цьому контексті цікавими є спостереження сучасного дослідника Т. Штурма, який вважає, що з часом, Кант все частіше звертався до тогочасних хімічних відкриттів (зокрема, до піонерських досліджень Прістлі, Лавуаз'є). Свідченням цьому є рукописні нотатки до лекцій з психології, де німецький філософ намагався застосувати ці відкриття для пояснення певних проблем, зокрема, взаємодії душі і тіла [16, p.163 – 184].

У "Критиці чистого розуму" німецький філософ аргументовано заперечує не тільки потуги догматичної метафізики дати надійні, аподиктичні знання про трансцендентні сутності (Бога, свободу, безсмертя душі), а й претензії емпіричної психології на збереження свого статусу метафізичного знання про людину: "Де ж залишається *емпірична психологія*, що завжди вимагала собі місця в метафізиці, і від якої в наші часи очікувано так багато для її пояснення, по тому, як утрачено надію досягти чогось вартісного а рїогі?" [6, s. 548]. В силу своєї теоретичної недолугості емпірична психологія, за Кантом, повинна шукати своє місце серед природничих наук, а від так вона "має бути цілком вигнана з метафізики, і вже самою ідеєю її цілковито звідтіть вилучено"[6, s. 548]. Тільки з суто шкільних міркувань, вважає Кант, вона ще залишається в складі метафізики. Емпірична психологія, на думку філософа, скрізь почувається чужою – наукою вона сприймається як занадто спекулятивна доктрина, а метафізикою як дуже емпірична і тому недолуга, з притаманною їй описовістю. Відтак її прибічники і адепти практикують недосконале й

зовсім неадекватне ставленням до свого предмету – людини, її душі. І тому Кант робить невтішний, але досить цікавий висновок: "Це, отже, є просто чужинець, якому дають притулок в докладній антропології (еквівалент емпіричного вчення про природу)" [6, s. 548]. Цікаво, що у цьому місці Кант підкреслює не тільки своє зверхнє ставлення до "бездомної" емпіричної психології, а й веде мову про "докладну антропологію" (ausführlichen Anthropologie), яка мусить надати цьому "бездомному чужинцю" притулок і захист. Що ж це за антропологія, яка мусить прихильно ставитись до емпіричного досвіду? І наразі, який саме досвід мав на увазі кенігсберзький професор? Якщо це не емпірична психологія, то може цей "антропологічний тягар" здатна взяти на себе раціональна психологія? Однак, як зазначалось, Кант нещадно критикував цю метафізичну дисципліну. Тоді який різновид досвіду повинен стати предметом "докладної антропології" і якими методами вона повинна послуговуватись? Чи потребує цей досвід якоїсь експериментальної перевірки, тобто, чи не йдеться у Канта про якусь експериментальну антропологію на кшталт експериментальної фізики (чи експериментальної філософії, як у Ньютона)? З іншого боку – чи не відповідає "докладна антропологія" вимогам і засадам створеної Кантом прагматичної антропології, в якій він майстерно "обійшов" небезпечні рифи як радикального трансценденталізму, так і непевні узагальнення старої, спекулятивної метафізики, що застрягла у догматичних твердженнях, які страждають паралогізмами і антиноміями? Як засвідчує наша розвідка німецький філософ неухильно рухався у бік виявлення різних варіантів антропологічного дискурсу, і це було зумовлено як концептуальними потребами (застосуванням різноманітних методологічних підходів до пізнання людини), так і усвідомленням багатоманітності феномену людини, який не можливо розкрити, спираючись на якусь одну теоретичну модель, навіть якщо це трансцендентальна філософія, оскільки залишається певне коло антропологічних питань, які для свого осмислення потребують якихось інших методологічних підходів. В цьому сила і принада кантівського антропологічного дискурсу, який потребує свого подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Frierson P. Kant's Empirical Account of Human Action / Patrick Frierson // *Philosophers' Imprint*. – 2005. – Vol. 5, No. 7. – P. 31.
2. Hartmann N. Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis / Nicolai Hartmann. – Berlin: de Gruyter, 1965. – 572 s.
3. Heidegger M. Geschichte der Philosophie von Thomas von Aquin bis Kant / Martin Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe. Vorlesungen 1919–1944. – Frankfurt am Mein., 2006. – Bd. 23. – 247 s.
4. Heidegger M. Phänomenologische Interpretation von Kants Kritik der reinen Vernunft / Martin Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe. Vorlesungen 1919–1944. – Frankfurt am Mein., 1995. – Bd. 25. – 436 s.
5. Kant I. Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre von 1765–1766 / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 1970. – Bd. II. – S. 303–315.
6. Kant I. Kritik der reinen Vernunft (B) / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 1911. – Bd. III. – IX, 594 s.

7. Kant I. Handschriftlicher Nachlaß Metaphysik / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 1970. – Bd. XVIII. – 725 s.

8. Kant I. Vorlesungen über Metaphysik und Rationaltheologie // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. – Bd. XXVIII. – Berlin, 1970. – 1529 s.

9. Kant I. Kleinere Vorlesungen und Ergänzungen / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. – Bd. XXIX. – Berlin, 1983. – 1188 s.

10. Losonsky M. Enlightenment and Action from Descartes to Kant : Passionate Thought / Michael Losonsky. – Cambridge University Press, 2001. – 221 p.

11. Martin G. Kant's Metaphysics and Theory of Science/Gottfried Martin. – Manchester University Press, 1955. – XII, 218 p.

12. Paton H. Kant on the Errors of Leibniz /Herbert James Paton // Kant Studies Today / Ed. by L. W. Beck. – La Salle, 1969. – P. 72–87.

13. Riehl A. Der Philosophische Kriticismus und seine bedeutun für die Positive Wissenschaft. Bd.1. Geschichte und Methode des Philosophischen Kriticismus /Alois Riehl. – Leipzig: Verlag von W. Engelmann,1876. – 447 s.

14. Rickert H. Die Logik des Prädikats und das Problem der Ontologie / Heinrich Rickert. – Heidelberg: Winter, 1930. – 236 s.

15. Serck-Hanssen C. Kant's critical debut The idea of the transcendental in Kant's early thought / Camilla Serck-Hanssen // From Kant to Davidson. Philosophy and the idea of the transcendental / Ed.by Jeff Malpas. – London: Routledge, 2003. – P. 7–21.

16. Sturm T. Kant on Empirical Psychology : How not to Investigate the Human Mind / Thomas Sturm // Kant and the Sciences/ Ed.by Eric Watkins. – Oxford University Press, 2001. – P. 163–184.

17. Wundt M. Kant als Metaphysiker. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Philosophie im 18. Jahrhundert / Max Wundt. – Stuttgart: Enke, 1924. – 556 s.

References:

1. Frierson P. Kant's Empirical Account of Human Action / Patrick Frierson // Philosophers' Imprint. – 2005. – Vol. 5, No. 7. – P. 31.

2. Hartmann N. Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis / Nicolai Hartmann. – Berlin: de Gruyter, 1965. – 572 s.

3. Heidegger M. Geschichte der Philosophie von Thomas von Aquin bis Kant / Martin Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe. Vorlesungen 1919–1944. – Frankfurt am Mein., 2006. – Bd. 23. – 247 s.

4. Heidegger M. Phänomenologische Interpretation von Kants Kritik der reinen Vernunft / Martin Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe. Vorlesungen 1919–1944. – Frankfurt am Mein., 1995. – Bd. 25. – 436 s.

5. Kant I. Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre von 1765–1766 / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 1970. – Bd. II. – S. 303–315.

6. Kant I. Kritik der reinen Vernunft (B) / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 1911. – Bd. III. – IX, 594 s.

7. Kant I. Handschriftlicher Nachlaß Metaphysik / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 1970. – Bd. XVIII. – 725 s.

8. Kant I. Vorlesungen über Metaphysik und Rationaltheologie // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. – Bd. XXVIII. – Berlin, 1970. – 1529 s.

9. Kant I. Kleinere Vorlesungen und Ergänzungen / Immanuel Kant // Kant's gesammelte Schriften herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. – Bd. XXIX. – Berlin, 1983. – 1188 s.

10. Losonsky M. Enlightenment and Action from Descartes to Kant : Passionate Thought / Michael Losonsky. – Cambridge University Press, 2001. – 221 p.

11. Martin G. Kant's Metaphysics and Theory of Science/Gottfried Martin. – Manchester University Press, 1955. – XII, 218 p.

12. Paton H. Kant on the Errors of Leibniz /Herbert James Paton // Kant Studies Today / Ed. by L. W. Beck. – La Salle, 1969. – P. 72–87.
13. Riehl A. Der Philosophische Criticismus und seine bedeutung für die Positive Wissenschaft. Bd.1. Geschichte und Methode des Philosophischen Criticismus /Alois Riehl. – Leipzig: Verlag von W. Engelmann, 1876. – 447 s.
14. Rickert H. Die Logik des Prädikats und das Problem der Ontologie / Heinrich Rickert. – Heidelberg: Winter, 1930. – 236 s.
15. Serck-Hanssen C. Kant's critical debut The idea of the transcendental in Kant's early thought / Camilla Serck-Hanssen // From Kant to Davidson. Philosophy and the idea of the transcendental / Ed.by Jeff Malpas. – London: Routledge, 2003. – P. 7–21.
16. Sturm T. Kant on Empirical Psychology : How not to Investigate the Human Mind / Thomas Sturm // Kant and the Sciences/ Ed.by Eric Watkins. – Oxford University Press, 2001. – P. 163–184.
17. Wundt M. Kant als Metaphysiker. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Philosophie im 18. Jahrhundert / Max Wundt. – Stuttgart: Enke, 1924. – 556 s.

Надійшла до редколегії 12.04.17

В. П. Козловський

КАНТ О ПСИХОЛОГИИ КАК МЕТАФИЗИЧЕСКОЙ ДОКТРИНЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ГРАНИЦЫ

В статье исследуются особенности взаимосвязь психологии и метафизики в критической философии Канта. С этой целью анализируется интерпретация Кантом метафизики Вольфа и его школы, в частности рассматриваются критические аргументы немецкого философа относительно спекулятивного метода «школьной» (догматической) немецкой метафизики. В этом контексте исследуется место и роль психологии и антропологии в новом метафизическом дискурсе, который был предложен Кантом в «Критике чистого разума». Анализируется рецепция критической метафизики Канта, демонстрируется продуктивность кантовской модели метафизики для современной философии.

Ключевые слова: Кант, Вольф, Просвещение, критическая философия, неокантианство, спекулятивный метод, догматическая философия, эмпирическая и рациональная психология, онтология, антропология.

V. P. Kozlovskyi

KANT ABOUT PSYCHOLOGY AS A METAPHYSICAL DOCTRINE: OPPORTUNITIES AND BOUNDARIES

The article explores interactions between psychology and metaphysics in Kant's critical philosophy. With this aim, Kant's interpretation of Wolff's metaphysics and teachings is analyzed. In particular, the critical arguments of German philosopher regarding the speculative method of "school" (dogmatic) German metaphysics are considered. In this context, the place and role of psychology and anthropology in the new metaphysical discourse, which was proposed by Kant in the "Critique of Pure Reason", are analyzed. The article examines the perception of Kant's critical metaphysics. The productivity of his metaphysical model for modern philosophy is demonstrated.

Keywords: Kant, Wolff, Enlightenment, critical philosophy, neo-Kantianism, experience, speculative method, dogmatic philosophy, empirical and rational psychology, ontology, anthropology.